

DUŻY (97) *ai*

duży (96), **duż** (1); duży: duż *KochPs* (3 : 1; 89).

comp, sup (12 + 2) duższy. *sup* nã- (1) *WyprPl*, nãj- (1) *CiekPotr*.

sg m N duży, duższy, nã(j)duższy (44), duż (1); (*attrib*) duży (15); (*praed*) duży (16), duż (1) *KochPs*. ◇ *G* duż(e)go (2). ◇ *D* duż(e)mu (1). ◇ *A* duży (3), duż(e)go (1). ◇ *I* dużym, duższym (8). ◇ *f N* dużã, duższã (3). ◇ *A* duższã (1). ◇ *I* dużã (3). ◇ *L* duż(e)j (1). ◇ *n N* duż(e), duższ(e) (3). ◇ *I* dużym (2). ◇ *pl N m pers* duży (11). *subst* duż(e) (2). ◇ *G* dużych (5). ◇ *D* dużym (1). ◇ *A pl m pers* duż(e) (1) *Leop*, dużych, duższych (2). *GórnDworz*, *BudBib*. *subst* duż(e) (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Mocny, silny (94) :

a. *O ludziach i istotach żyjących: odznaczający się siłą fizyczną, krzepki, zdrowy, także potężny, możny; robustus Calag, Cn, Modrz, Vulg; validus Mącz, Cn, Modrz, Vulg; firmus Calag, Cn, Modrz; fortis Calep, Cn, Vulg; maximis viribus, praevalidus Mącz, Cn; forticulus Calep, Cn; vegetus, vigens, vividus vivus Mącz; solidus Calag; durus Vulg; lacertosus, pollens Cn (85) : Gdzie oto widzicie/ iżem ięft dofyć duży (vkázãł to wftawfzy i podniofwtzy recę [!] i fcifnãwftzy) a cofz potem iednak znienãcka niľzczeię i wftawã MurzHist O; Yãkye fã ftrzały w rękach dużego człowyekã [in manu potentis Vulg Ps 126/4]/ tãkye fã dzyatki/ ffczeńliwi tho rodzicy/ ktorzy tãkowych ftrzał mãyã dofić w fãydaku GliczKsiãż C5v; Niechćiey że lie bać mẽžu pożądlivości/ pokoy tobie: pofilayfie [!] á bãdż duży [esto robustus] Leop Dan 10/19, Ios 1/6, Prov 21/5, Sap 18/15, Ioel 2/13, 3/11 (9); kto dużfzy z nich będzie/ podobno pan Stãdnicki z innemi Rycerfkiego ftanu ludźmi/ oľãdźić może OrzList i2v, h4; RejZwierz 39; Maximis viribus vir, Duży pãchołek. Mącz 499c, 474d, 500d; Prãwem też mãło [!] wygraľz/ Aduerfarz twoy duży/ Hoynie każe nãlewãć/ kãdzy mu rad fľuży. Prot Bv; SienLek 81; BudBib 1.Reg 31/12, 1.Par 26/30, 31 [32], 32; BudNT 1.Cor 13/4 [3]; Wyzow tylko á doftoy nie żãrtuiãć nãfzy/ Poznaľz kto będzye dużfzy kto komu doftrãfzy. PaprPan R2; Ze człowiek zdrowia wżywa/ Ze o nim fławã vczćiwa/ Ze duż/ áni fobã trwoży/ Pan to dãie/ dar to boży. KochPs 89, 87, 137, 167; SkarŻyw 196; MWilkHist B3v; twãrdẽmi demby w iãľnã bramę bili. Próżno to/ ftrãch byľ w niebie y twogã nie mãła: Ale nadużfzy olbrzym/ co Bogu vdźiãła? KochMuza 26; KochSz A2v; Ato ón [Dawid] nie fzedľ zbroyno/ áni z hãrkãbuzy/ Przedfię polęgľ od niego on Goliath duży. WyprPl A3v; LatHar 361; między którẽmi [żebrakami] ięft wiele mẽzczyzn y biaľychgľow dużych [bonarum virium JanStat 1096]/ y mogãcych tobie fľufznie żywność zãrabiãć SarnStat 927 [idem] 517; KmitaSpit B2; Nãkoniec y [errata: z] Tãtãrow, ktorzy ięft naydużfzy Y nãcierpliwtzy narod nie naydzie fię żaden, Coby tãm fześć mięfięcy przetrwaľ y żyw zoľtaľ CiekPotr 42; A przeto brãćie fľuż ludźiom cnotliwie/ Niechay cudzego/ nie żãrtuy dotkliwie. Przepros motykę gdy Wilã nie fľuży/ Wfzãkeş chłop duży. KlonFlis H5; Dużã rękã potęźnie zã ryľę zãwãdźiľ/ Tãk iż z mięyfã dawnego puľgory wyfadźiľ KlonWor 24, 22, 61 [2 r.].*

duży do czego (1): Viribus valere ad luctandum, Dobrze dużym być do zãpãľu. Mącz 474a.

duży ku czemu (2): SienLek 187v; Biãdã wãm co ięfteście mocnymi nã pićie winã/ á mẽżowie duży ku mięfzãniu pijaňftwã [viri fortes ad miscendam ebrietatem Vulg Is 5/22]. WerGość 213.

duży na co (1): Wzięłem chleb niebieski na pośilenie: toć iuż duży będę na pracą w roboćcie Bożey. *SkarKaz* 161b.

W połączeniach szeregowych (12): Widziałem ia fyná Ifái Bethleemczyká/ kthory dobrze gra ná Hárfie/ á ieft ktemu mąż duży y waleczny/ á w mowie obączny/ y piękny [*vidi filium Isai Bethlehemitem scientem psallere et fortissim robore et virum bellicosum et prudentem in verbis et virum pulchrum*] *Leop* 1.Reg 16/18, *B2, 2.Reg 15/18; *Solidesco*, Zraftam fie/ ftáyę fie dużym/ krzepkim/ mocnym. *Mącz* 399d; *Validus*, Mocny/ możny/ ślŃny/ Duży *Mącz* 474b, 446c, 474b, 477a, 479b, 495d, 500d; *Fest.* Mocny/ tęgy: twárdy/ et duży. *Firmus*, *solidus*. *Calag* 191b.

W przeciwstawieniach: »mdły ... duży« (1): Mężna Orlicá gołębi nie rodzi/ Ani mdły zaiąc z dużych Lwow pochodzi. *SzarzRyt* B4v.

»duższy ... słabszy« (1): gdyby iálzczorki fye miedzy fobą gryzły/ támżeby duźlza ślábřzą ząkáfálą *OrzList* i2v.

W charakterystycznych połączeniach: *duży* (-a, -e) *adwersarz*, *białogłowa*, *bojownik*, *chłop*, *ciało* (2), *człowiek* (2), *junak*, *mąż* (9), *mężczyzna* (2), *młodzieniec*, *narod* (2), *olbrzym*, *pachołek* (2), *pan*; *duży barzo* (2); *dosyć*; *być dużym* (15).

[*Przysłowie*: áni też [*Tatarowie*] práwá żadnego máią/ kto duźlzy ten tám lepřzy *BielKron* 629 (*Linde*).]

Zwrot: »być duży komu« = *nie dać się zwyciężyć* (1): iusz nie Iákobem ále Izráelem zwan będziefz: bo ieślis Bogu duży był [*si contra Deum fortis fuisti Vulg Gen* 32/28; bo iełlis przeciw Bogu był mocnym *Wujek*]/ dáleko więcey nád ludzmi gorę mieć będziefz. *SkarŻyw* 348.

Wyrażenia: »duży na ćiele« (1): Drugdy dni iedenaście od wftąpienia Bożego afz do Swiątek/ nieiádłá nic: á głowá iey niezábolálá/ á ták pierwřzego dnia iáko oftátniego/ duża ná ćiele zoftawálá *SkarŻyw* 580.

»duży w siłach« (1): A Iudás lepak Máchábeyczyk duży w siłach z młodości swoiey [*fortis viribus a inventute sua*]/ tego mieycie Hetmánem polnym *Leop* 1.*Mach* 2/66.

Szeregi: »duży, (a, i) czerstwy« [*szyk 4 : 1*] (5): w řzermierřtwie nie idzie o fláchećtwo/ ále kto duźlzy/ kto czerřtwieřszy/ á więczy vmie *GórnDworz* 18, H2, K2v, P5v, Q7.

»duży, (a) mocny« [*szyk 4 : 2*] (6): *Leop* *Is* 28/2; *Mącz* 485d; zkądby potym vrosło wřzyćkiego ćiałá rozruřenie/ álbo wřdy zemdleńie: ponieważby dużym á mocnym być [*firmum et robustum esse*] niemogło zá niewornością członkow. *ModrzBaz* 58; *Calag* 462a; *Fortis* – *Mocny*, *duży*. *Calep* 431a, 431b.

»zdrowy, (i) duży« = *firmus et validus* *Modrz* [*szyk 4 : 1*] (5): *ModrzBaz* 40v; Vdawáli fię do rořkofzy ćielefney/ będąc zdrowi/ y duři/ y długowieczni/ po kilu řet lat żyiąc. *SkarŻyw* 269; *ActReg* 155; Zonká twa iáko żywie? Czy zdrowá czy duża? *CiekPotr* 5; *KlonWor* 50.

a. *W funkcji rzeczownika* (4) :

W przeciwstawieniach: »mdły ... duży« (1): Abowiem ináčzey ma być męczon młody/ ináčzey ftáry/ ináčzey mdły/ ináčzey duży *GroicPorz* hh4v.

»duży ... słaby« (2): Wiemy co vmieią Seymiki/ ná których/ duży ślábęgo/ śmiály mądręgo/ łatwie z kluby řwéy wybija/ ku swoiemu pożyćku Seymikiem kieruiąc. *OrzQuin* D; *KlonWor* *ded* **3v.

Szereg: »duży a udatny« (1): Głóćcie to między národy/ poświęcajcie wojnę/ zbudźcie duże [!] á vdatne [suscitate robustos] *Leop Ioel* 3/9.

b. *O przedmiotach:* nie dający się łatwo zniszczyć, trwałe, twarde; *solidus Calag; adamantinus, infrangibilis, stabilis Cn* (6) : iedni kámienie/ drudzy kije duże porwáli: á niekthorzy popiołem ná Liłymáchá miotáli. *Leop 2.Mach* 4/41; W petlicách v nas Orzeł POLłki siedzi/ áby nam niebuiál po Polłzce iákoby chćiał ktore petlice one łą w Polłzce duże [!] *OrzRozm* L3v; Trefniey iefzcze czyni ieden pan/ [...] ktory iż łuk duży ciągnie/ y niezle łtrzela/ káždego kto iedno wdom do niego przyiedzie/ [...] pyta iefliby z nim z łuku łtrzelác chćiał *GórnDworz* K; męłzczyzni widząc tę ich [białychgłów] gorącą chćiwość/ połóżyli to zá naiwiętszą im háńbę/ żyć rołpułtnie: y tą boiážnią ołławy/ iáko dużym munłztukiem trzymác ie gwałtem w pocźciwym życiu mułżą. *GórnDworz* Z8v; *CzechEp* 130; Duży to kiy Dawidow ná Goliázá piekielnego/ á dziwnie od Kołścielnych Doktorow zálecony *LatHar* 580.

c. *O sile wiatru* (1) : Ná piérwzym łłóńcá włchodzie/ które póki czuią Láłkawy wiátr/ leniwo naprzód połtępią/ Potym zá dułżym duchem co raz gęłtłze włtáią/ A płynąc przeciw łłóńcu dáleko błýłkáią *KochProp* 14.

d. *W odniesieniu do cierpień fizycznych* (1) :

Wyrażenie: »bol duży« (1): Ciáło ziułżoné przyimuie ból duży: Y tobie kwóli ręce nie vłtáią/ Rámioná/ pierłł/ twarz/ krwią ołpływáią. *GórnTroas* 14.

e. *O czynnościach wykonywanych: wytrwałe; immobilis, tenax Cn* (1) :

Wyrażenie: »duże siedzenie« = *mocne trzymanie się w siodle* (1): Dawamy też to Niemczom/ iż w kolczey/ nikt nád nie/ ták dużym łiedzeniem/ iáko y fortyłmi/ niechayże dworzánin/ nieda w tym naprzod żadnemu Niemczowi. *GórnDworz* E3.

2. *Posiadający znaczne rozmiary, tęgi, wielki; vivus Mącz; validus Vulg; coloseus, duplex, enormis, grandis, ingens, magnus, permagnus, plurimus, spissus, vegrandis Cn* (3) : Woły náłze łą duże/ niechayżeć nie bęđzie rozerwáne/ áni iákie prowadzenie/ á niechay nie bęđzie krzyk po vlicách náłżych. *BibRadz Ps* 143/14; Gdy ktora páni wácká popułci ná dłużą: Gdy kto z miełżkiem pękatym y z káletą dużą/ Nołł ią nie ołtroźnie/ nołł przełtrono pás: Abo iefli mu chodzi kiełżenia łámopás *KlonWor* 36.

W przén (1) : Zaden tám nie záłował tey łmierci okrutney [złodzieja]. Káždy mowłł: Bog pomoż tey Bábie łekutney: Ktora zábiłá iáko iedná Amázonká / Tego łkażcę ludzkiego/ dużego połtronká. *KlonWor* 44.

Synonimy: **1.** *czerstwy, krzepki, mocny, silny;* **b.** *twardy;* **2.** *wielki.*

Cf **NIEDUŻY**